

Twee Plaatsnamen te Ninove

door H. VANGASSEN.

De geleerde geschriften uit het einde van de 16^e en uit de 17^e eeuw, die handelen over Ninove vertoonen, wat betreft de schrijfwijze van den plaatsnaam, een bonte afwisseling.

Terwijl Meyerus (1491 - † 1552) reeds Nienoviam en Marchantius (1537-1609) Nienhoviam schrijven, houdt Gramayus (1580-1635) vast aan Ninive. Deze spelling vond de historiograaf van den Aartshertog in de oude oorkonden van de abdij van Sint-Cornelis en Cypriaan te Ninove en hij beroept zich op Iperius († 1383), den abt van Sint-Omaars, en den in zijn tijd beroemden grammaticus, geboortig van Ninove, Despauterius (1460-1520), die zich steeds Ninivieteer noemde (... se ninivitam appellante...) en van zijn vaderstad getuigt : „Patria mea cum nihil praeter nomen commune cum assyria Ninive habeat, non contemnenda tamen floruit inter Flandriae urbes, pro Tygri Teneram bibens...” (1). Gramayus vermeldt ook de toen nog gebruikte schrijfwijze : Nieneven, met de interessante aanmerking : quod novos nepotes, aut novem vicino latere sonat... (als nieuwe neven... of in de buurt nie(we) neef) (2).

(1) In Despauterius' tijd was Nieneve de gebruikelijke spelling en niet : Ninive.

(2) Voorgaande namen en citaten uit : J. B. GRAMAYE, *Ant. belgicae* (1708).

Sanderus (1) (1586-1664) geeft de verschillende graphieën : *Ninive, Nieneve, Ninoviam* etc., ook het oudste stadszegel : *villae ninivensis contra-sigillum*, waagt zich aan geen verklaring : „*Etymologia nominis, quidquid devinet Gramayus, incerta est.*”

De eerste poging tot verklaring vinden we in : *Bulletin de la Commission centrale de statistique*, tome II (1845) van de hand van J. FR. WILLEMS (*Mémoire sur les noms des communes de la province de la Flandre-Orientale*) : „Dans quelques chartes ce nom est écrit *ninive flandrorum*, entre autres dans une pièce de l'année 1139, à cause peut-être de l'esprit du temps, qui se plaisait à rapporter beaucoup de choses à la bible, mais je crois que c'est une contraction de *nieuwen hove*, cour nouvelle.” FÖRSTEMANN (*Aldt. Namenbuch*, 1916, O II, bl. 388) verwacht Ninove met het 5 km. ten zuiden liggende dorp : Nieuwenhove, vermeldt *ninive, nineve* en stelt de vraag : Ursprünglich : *neue Höfe?* — VINCENT (*Les noms de lieux de la Belg.*, Brux., 1927, p. 144) : Ninove est une transformation récente d'un nom ancien obscur a° 899 : *neonifius* (MIRÆUS, *Op. dip.*, 2^a, 1723-48). Bij MANSION (V. B., 1935, bl. 116) : „Ninove (Aalst) a° 899 *neonifius*, a° 1169 *ninivensis*. Blijkbaar komt de spelling *Ninive, ninivensis* van den Bijbelschen naam Ninive, door vervorming van den reeds in ouden tijd uitgesproken vorm *ninove*. Dit uit *nien* (datief van *nie, nieuw*) + (*h*)*ove* (*i* voor *ie*).” En CARNOY (*Dict. étym. noms des comm. de Belgique*, 1940) voegt hieraan toe : „L'adjectif *nie, nien* est un ancien synonyme de *nieuw*.”

De voor de hand liggende verklaring van WILLEMS, MANSION en CARNOY kan niet de juiste zijn.

Eerst de bronnen :

(1) *Antonii Sanderi Flandria illustrata*, Tom. tertius (1732).

AFKORTINGEN :

- Cod. Abb. (Codex abbatiae — Klooster van St.-Cornelis en Cypriaan te Ninove — R. A. Gent).
 Gr. (Grondboeken van de stad Ninove — R. A. G.).
 Ob. (Obituarium van St.-Cornelis — R. A. G.).
 Pb. (Pachtboeken — R. A. G.).
 Rb. (Rentboeken van het Domein v. Ninove — R. A. Br.).
 R. D. (Rekeningen van het Domein v. Ninove — R. A. Br.).

A. — Neonifi...

a^o 822 : *neonifio*. Diploma Ludovici Pii imperatoris confirmat quasdam donationes factas monasterio S. Amandi (1) : ... in pago Bracbatensi, in locis nuncupatis... baceroth... *neonifio* (MABILLON (2), p. 66, bij BOUQUET (3), p. 530 : verkeerdelijk *neonisio* ; verwarring 17^e-eeuwsche lettertypes *f* en *s*).

a^o 847 : *neonifum*. Diploma caroli calvi... in pago Bracbatensi... *neonifum* (BOUQUET, t. 8, p. 488).

a^o 863 : *neonifio*. — idem — ... in villa nuncupante *neonifio* (MARTÈNE (4), col. 167 ; BOUQUET, t. 8, p. 587 ; WAUTERS (5), verkeerdelijk : *neonisio*).

a^o 899 : *neonifus*. Diploma caroli simplicis : *neonifus*... *neonisius* (MARTÈNE, col. 247 ; BOUQUET, t. 9, p. 477 : *neonisius*).

B. — Ninive

Voor het eerst in een oorkonde van 1115 : Amulrici de *ninive*, de oudste uit het Fonds van St.-Cornelis en Cypriaan te Ninove (R. A. Gent) (Bevat 639 oorkonden,

(1) S. Amandus (Elnone) bezat goederen te Ninove (Herlinkhove).

(2) MABILLON, *Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti*, Pars I, Saec. 4, Paris (1668).

(3) Dom MARTIN BOUQUET, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, T. 6, 8, 9 (1869).

(4) MARTÈNE et DURAND, *Amplissima collectio*, T. I.

(5) WAUTERS, *Table chronologique*... (1866).

waarvan 83 tot de 12^e, 180 tot de 13^e en 118 tot de 14^e eeuw behooren). Enkele citaten : abbate *ninivense* (1146), abbatum de *ninive* (1150), villam de *ninive* (1230), *niniven* (1271), ic maria van pirweis vrouwe van *ninive* (1287), dabt van *ninive* (1299). De oorkonden geven in de 12^e en 13^e eeuw overwegend : *ninive*. In de 14^e en 15^e nog sporadisch en vooral in Latijnsche teksten : *ninive* (1301), scepenen van *ninive* (1317), *niniven* (Lat. 1435).

Tresorerie van Vlaanderen (R. A. Brussel) : *niniven* (1282).

Ten slotte : *nynivensis* (1336) (1), en : de rekeningen van de Abdij v. Ninove (1428 tot 1482) soms in Latijnsche opschriften : *ninive*.

C. — Nineve. Nieneve. Nyeneve

Voor het eerst in een charter van Filips van den Elzas : *nineva* (Cod. Abb. 1167), *nineve* (id. 1272), dame de *nineve* (id. 1277), eglise de *nieneve* (id. 1287), min here dabt van *nineve* (id. 1299). In de 14^e en 15^e eeuw in bijna alle oorkonden : *nieneve*, *nyeneve* (id. 1419) tot omstreeks het midden van de 16^e eeuw.

Tresorerie van Vlaanderen (R. A. B.) : *nineve* (1330), heere van *nineve* (1355).

Zegel van Hendrik van Vlaanderen, heer van Ninove : Henricus ...*eneve* (1339). De Rekeningen van de Abdij (1428-1482) in den tekst overal : *nieneve*. Rekeningen van het Domein van Ninove vanaf 1367 tot 1526 steeds : *nieneve*, en begin 16^e : *nyeneve*. De rentboeken van de heeren van Ninove (v. 1454, 1466, 2^e helft 15^e eeuw) overal : *nieneve*. Het rentb. van 1617 : *nieneve* en *nienove*. De stad-rekeningen van 1389 tot 1640 en alle stukken uitgaande v. „de stede ende poort van *nieneve*”.

(1) VERKOOREN, *Chartes et Cartulaires*, T. I, n^r 435.

De Grondboeken : 1653, 1654, 1655. Straatschouwingen van 1621 tot 1747.

Ten slotte : *nyeneven*, *nieneven* (1357, 1408, 1415) (L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, 1871). Ook in de Brugsche Poortersboeken : *nieneve* (1468) (LINDEMANS, *Hanl. Comm.*, 1944, bl. 116). Te Erembodegem : de *nieneve* strate (1430) (DE POTTER en BROECKAERT, *Gesch. Gem. O. Vl.*, 1895). Te Meerbeek : aende *nieneve* putte (Pb. 1462), anden *nienefschen* put (Pb. 1462 en 1523).

D. — Nyenove. Nienove. Ninhove. Ninoven. Ninove

Voor het eerst in een Brabantsche oorkonde : *nyenhoven* (1381, VERKOOREN, t. 8, n^r 5815), int goedshuys van *ninoven* (Cod. Abb. 1404), *nieneve* en *nienhoven* (id. 1490). Talrijker pas vanaf 1566 : *nienove* (id. 1574), *nyennoeven* (id. 1576), *nienove* (Pb. 1664), *ninhove* (id. 1694), iuxta *ninoviam*, *ninhoviensis* (Ob. 1652), *nyenove*, *nienove*, *ninove* (R. D. vanaf 1526), *nienove* (stadsrek. 1640). De meest voorkomende vorm, zonder *h*, bleef eindelijk alleen over : *Ninove*.

Ten slotte : de dialectische uitspraak in een brief van Cornelis Wasteels : *ninof* den 25 Janiuary 1727.

Samenvatting :

822 : *neoniflo*.

1115 : *ninive*.

1167 : *nineve*.

1381 : *nyenhoven*.

1404 : *ninoven*.

Overzichtelijk :

Ninive : tot 13^e-14^e eeuw.

Nineve van 13^e tot in de 17^e.

Ninove : 15^e tot op heden.

MANSION beschouwt *ni(e)n* als eerste component. Het plaatselijk dialect heeft hiertegen niets in te brengen, bv. : *nə ni:n urt* (= een nieuwen hoed). De spelling *ni(e)n*, als verbogen vorm van *nieuw*, vind ik in het archief van Ninove en van de Abdij nergens terug. VERDAM, onder het trefwoord *nieuw*, geeft drie citaten : „van oolden graven ende van *nyen*” (Zwolle), „die drie yser die in der *nyen* forme legghen” (Utrecht), „ten *nien* grase” (STOKE, III, 91). Deze drie vormen hooren in Noordnederland thuis. Bij FÖRSTEMANN talrijke *ni(e)n*-vormen, uitsluitend in Duitsche plaatsnamen. Dichter bij ons : DEFLOU, kol. 265 tot 468 : geen enkel verbogen vorm *ni(e)n*. MANSION, die slechts over een paar citaten beschikte en niet over den eeuwen lang gebruikten vorm *ni(e)neve* — in den volksmond, zooals Gramayus zegt **nieneef* — werd blijkbaar misleid door de huidige spelling : *ninove*. Het is klaar : we hebben hier, bij MANSION, te doen met een verkeerde splitsing. Zooals in *neo-portus* (1163, DEFLOU) hebben we : *neo-nifius*. En dus : *ni-nive*, *nie-neve*, *ni-nove*, zooals (bij DEFLOU) : *ni-wega*, *nie-monstre*, *nie-lant*. Hebben we in *neonifius*, *ninive*, *nienneve* werkelijk als bepalend element het Ndl. adj. *nieuw* dan is dit hier gewis de onverbogen vorm zooals in Ninoofsche e. a. teksten steeds gespeld : *nu*, *nie*, *nye*, *nyeu* en niet de verbogen vorm, die in dezelfde teksten voorkomt als : *nuwen*, *niewen*, *nyeuwen*.

De jongste vorm *ninove* is duidelijk een mengvorm. De *e* van *nienneve* werd uitgestooten onder invloed van de toen heerschende locale uitspraak : *'ni:nɔf* en zoo ontstonden nevens *nienneve*, *nyeneve* : *ninove*, *nyenove*. Daarnaast kwam de spelling met *h*, met verkeerde splitsing. Ten slotte bleef alleen de huidige vorm : *ninove*. Mogelijk speelden hierbij de traditie, de piëteit voor het van ouds overgeleverde en de vrees om gelijkvormigheid met het ten zuiden van Ninove liggende dorpje Nieuwenhove, een rol. In de

bronnen : *niwehove* (1090), *niewenhove* (Cod. Abb. 1294), *nuwenhove* (R.D.1417), *nyeuwenhove* (id. 1529). Het dialect maakt hier een verrassend onderscheid : 'ni.nɔf (= Ninove) en næ.nɔf (= Nieuwenhove) — æ., stadium in de evolutie der lange *i* naar *u.ə*. Verrassend daar men steunend op de graphieën eer het omgekeerde zou mogen verwachten.

Het verband *nineve-ninove* wordt nog duidelijker door een parallel geval op het grondgebied van *ninove* zelf. Aan den oostrand van den Ninoofschcn kouter stonden tot in de 17^e eeuw de hoeve en de kapel van Rihove.

De bronnen : *silvae rideor* (1) (Cod. Abb. 1167), Gossuini de *rideve* (id. 1200), Amiluis de *riedeva* (id. 1233), in curia sua apud *rideve* (id. 1251), de *rideve* (id. 1271), Jacobi de *ridive* (Ob. 14^e e.), tfelt van *Riedeve* (Pb. 1439). Met *d*-syncope : an de *rievborre* (Rb. 1466), te *ryedeve* (R. Abd. 1473), tgoet van *Ryhove* (Cod. Abb. 1502), int *ridevelt* (Pb. 1525), thoff te *riefve* (Stadsr. 1628), *Riehove* (Grondboek 1654), *riev* (id. 1655), *Rihove* (Pb. 1769), *Riefweg*, *Riefstraetje* (Popp), De *Rief* (K.). Volksmond : *tripstrotn*, migratievorm ontstaan door contaminatie met de Triepen (plaatsn. ten N. van de *Rief* of *Rihove*). Door *d*-syncope bleef het versteende *Rideve* voortleven in *Rief-Rieve* nevens den mengvorm *Rihove*.

De uiterlijke ontwikkeling van dezen pln. is een klare illustratie van *nineve/ninove*. De etymologische verklaring stuit op moeilijkheden :

1° *ride* + *eve* :

Ride kan geïdentificeerd worden met *ride*, Os. *ritha*, Mnd. *ride*, waterloop, kleine beek (FÖRST., O II, bl. 574). Vgl. : *Rieborre*.

eve/ive hetzelfde element als in *-nive*, *-neve* (z. verder).

(1) Hoogst waarschijnlijk een schrijffout voor : *rideve*.

Beide plaatsen liggen aan den rand van (of in) een diepe alluviale vlakte.

2° *ri* of *rid* + *deve/dive* :

ri (= riet) bij DEFLOU : Rietland, rielant, rivelt. Ook : rylant, rimaet (*Top. Varsenare*, POLLET en HELSEN, bl. 111).

deve/dive. Vgl. DEFLOU : Daniel de deva (1155), del dieve (1242), del deve (1243), dievenbeek, Deevebeek.

VAN LOEY (*Ndl. Pln. Elsene-Ukkel*, bl. 271 vlg.) brengt *diev-* tot Ogerm. **diub* met de beteekenis : laag liggende moerassige plaats, past hier volkomen. CARNOY (*Dict. Etym.* bl. 138) : waarschijnlijk germaniseering van het Keltisch *diva-divona*.

Eenmaking is in het pln.-paar *Ninove-Rihove* buiten allen twijfel. In een streek waar oude *hove*-namen bijzonder talrijk zijn : niwehove (1090), Herlengovam (1107), Anahov (Cod. Abb. 1165), Lifronohove apud apeltres (id. 1219), Hova (Iddergem, id. 1248), Waelhoven (Herlinkhove, id. 1466), Betsenhoven (id., id. 1486), Erickhovenvelt by Ninoven (z. d.), bezweek de versteende vorm (*n*)*eve* onder den druk van het dynamische *hove*. Dit verschijnsel openbaart zich eerst ter volle, met aanzienlijke vertraging, in de 15e eeuw.

Het grondwoord : *nifi* - *nive* - *nëve* vertoont een opvallende gelijkvormigheid met de in Wallonië talrijk voorkomende *-effe*-namen bv. : Neffe, Warneffe, Malèves e. a.

De *-effe*-vormen worden door A. CARNOY (*Het Waalsch suffix -effe in de Toponymie*, in *Handl.*, XVI, bl. 21-30) verklaard als een Romaansche ontwikkeling van het Germaansch **ahwjô* (moerassige weide). Zoo (*n*)*ifi* > (*n*)*ive* > (*n*)*eve* werkelijk tot het Germaansch **ahwjô* opklimt dan moet, na vergelijking met de Frankische ontwikkeling in pln. als : Watou, Zoutenaai, een zuiver Frankische ontwikkeling beslist verworpen worden. De hypothese **ahwjô*...>*ifi*

is slechts aanneembaar voor zoover we hier staan voor een Romaansche ontwikkeling van een gelatiniseerden vorm *avia* van het Germaansch *ahwjô*. In dit geval staat *nifi* wel het dichtst bij Neffe (Anseremme). De eerste *i* is mogelijk een volledige *i*-assimilatie. Terwijl, later, de rekking en overgang van *i* naar *ē* normaal is. De initiale *n*- blijft echter duister. Bij Neffe geeft A. CARNOY (bl. 28) als mogelijke interpretatie : *nat-ahwjô*, het geval lijkt hem echter twijfelachtig (1). Of we bij *nifi* te doen hebben met een migratie vorm uit Henegouwen of Brabant, waarop het epitheton : *nieuw* wel schijnt te wijzen, blijft natuurlijk een loutere gissing. De hypothese als zou *nifi(us)* Romaansch zijn blijft etymologisch een mogelijkheid. De zwaarigheid zit in het beantwoorden der vraag, die uit deze hypothese rijst : hoe kan men de aanwezigheid van een oorspronkelijk Romaansche bevolking te Ninove verklaren?

Doorslaande bewijzen zijn er niet, maar wel een reeks indicieën die deze stelling aannemelijk maken.

Het oeroude wegennet, de vondsten uit den tijd van voor de landname, te Ninove zelf en op andere plaatsen in de Dendervallei (2), benevens prae-Frankische hydro-niemen als : de Bever (van der bevernen a° 1299), de Nepe (te Meerbeek), misschien pln. als : *wijk* in Nederwijk (te Ninove) wijzen op de aanwezigheid eener vroege nederzetting in en langs deze vallei, rijk aan bosch- en natuurlijk weiland. Verder zijn nog enkele schaarsche sporen van Keltisch-Romaansche relictien : in het Ninoofsch wordt *n* gepalataliseerd na *ε* of *i* in de verbinding *nt* of *nd*. : *gnør* (= ginder) *dgnør* (= dender). Dit laatste is jong, gaat terug

(1) Opvallend hoe talrijk de vormen met *n* : Aineffe, Boneffe, Marneffe, Seneffe, Warneffe, Neffe, Escanaffles.

(2) Gansch de Dendervallei is wat oudheidkunde betreft het voorwerp van een systematisch en nauwkeurig onderzoek van den Eerw. Heer Lanckman.

op *dender*, verschijnt eerst in de bronnen van de 15^e eeuw. De oudste Ndl. vorm is *denre(n)* (Cart. Blasere, R. A. Gent, a^o 1332-1336) tot ongeveer 1456). Parallel hiermee : *fluvium le tenre* (Cod. Abb. 1219), *la riviere del tenre* (R. D. 1421), *tenrehoutem* (R. D. 1422), *la tendre* (1) (Cod. Abb. 1464), met *t* anlaut blijkbaar oorspronkelijk Romaansch. Op 4 km. ten zuiden van Ninove ligt Denderwindeke : dial. : '*wiņik - wiņijk* (uit *windik* en *windink*), het Keltisch-Romeinsch *vendiacum*, bekend wegens de talrijke vondsten (2). In de bronnen : *wenteca* (MANSION, 940), *windeca* (Cod. Abb., 1189), *wenty* (id., 1197), *winti* (id., 1254), *wiendeke* (R. D. 1368), *a winthy* (id. 1393), *a winthy* (id. 1540), *denderwindick* (id. 1629). Wignies (PH. BRASSEUR, *Origines omnium Hannoniae coenobiorum*, 1650, bl. 237). Frankisch-Romaansche dubbelvorm. Deze voorbeelden wijzen op de mogelijkheid in het gebied Ninove-Denderwindeke van een meng- of tweetalig gebied, alwaar na de landname Romaansche en Frankische taalgroepjes geruimen tijd nevens mekaar leefden tot de volledige opslorping in een aaneengesloten Frankisch taalgebied.

Vermelden we nog de hypothese van SCHNETZ en KASPERS (*Z f. Namenforschung*, XV, bl. 45-50 en 241), die alle *-effe* namen terugleiden tot een Gallo-Romeinsch suffix *-avia*. In dit geval zou *-ifio* een rechtstreeksche ontleding zijn uit het Gallo-Romeinsch. Het hoofdelement — hier — zou een appellativum zijn? Waarschijnlijker is echter het Ndl. adj. *nieuw* (*neo, ni, nye*).

De etymologische verklaring van *neonifio*, *ninive*, *nineve* blijft onzeker.

(1) Cfr. *Derremonde* d. Prof. Dr. J. MANSION, in *Versl. Med. Vl. Ac.*, 1925, bl. 401.

(2) H. ROOSENS, *De Romeinsche villa te Denderwinke* (*Eig. Schoon en de Br.*, jg. 26, bl. 204-208).

Besluit : Als vaststaand kan aangenomen worden :

1° *-ifo, -ive, -ēve* is geen Frankische vorm.

2° Het eerste element : *neo-, ni-, nie,...* is de onverbogen vorm van *nieuw*.

3° Ninove en Rihove zijn twee gevallen van eenmaking der plaatsnamen (14^e-15^e eeuw).
